

"І ПОВЕЛІВ ГЕНЕРАЛ ОРДЕНУ..."

Якщо релігійно-освітня діяльність социніан (аріан) у Гощі в XVII ст. наразі більш-менш висвітлена, то про базиліан (василіан), які закріпились у містечку у XVIII ст., такого сказати не можна. Між тим це наша минувшина, котру попри все потрібно знати. Інша справа, що діяння братів на теренах сучасного райцентру у широкому аспекті носять скоріше негативний, аніж позитивний відбиток. Але давати подібні оцінки — прерогатива істориків. Ми ж сьогодні тільки констатуємо факти. Те, що було у Гощі у XVIII—першій половині XIX ст.

Спочатку — коротка історична довідка. Католицький чернечий орден базиліан (святого Василя) створив у IV ст. один із батьків церкви, єпископ Каппадокійської Кесарії (Мала Азія) Василь Великий. У XVI ст. базиліани активно діяли в Італії та Іспанії. Після укладання 1596 р. Брестської унії керівництво католицької церкви широко використовувало орден для окатоличування населення Західної України і Західної Білорусії. У XVIII ст. базиліани перетворилися на великого власника. Володіння ордену, передусім, включали в себе численні монастирі. Одним з них було чернече братство в Гощі.

Подробиць про цей монастир бракує. Тож коли саме тут утвердилися базиліани, зі стовідсотковою вірогідністю сказати не можна. Не знаємо ми також і того, чи добровільно, без насилля відбулось зазначене утвердження. Проте 1712 р. обителю вже володіли ченці ордену. Це засвідчує «випис з книг міських замку Луцького», який уміщує маніфестацію базиліанського ректора Гощанського монастиря отця Кирила Житковського проти шляхтичів Шкуратівських, котрі на шкоду кляштору розірвали тестамент (заповіт) померлої поміщиці Зубрової.

1713 р. монастир оплатив *huberny* 204 злотих та мусив мати непоганий оклад, позаяк на з'їзді Руської базиліанської провінції в Дубно, який проходив у жовтні 1745 р., було оголошено, що гощанські ченці субсидуються цілком достатньо та в змозі самостійно існувати, а всього на теренах провінції «є 38 таких кляшторів». Тоді ж, до слова, монастир у Городищі (село у нинішньому Корецькому районі), який не зміг отримати самостійність, приєднався до Гощанської обители (згідно інших даних, це сталося пізніше, у 1772 р.).

1751 р., на Брестському генеральному капітулі, ми вже бачимо Гощу у складі вокальних кляшторів, що мали право голосу на засіданнях і капітульних з'їздах. На Белостоцькому провінційному капітулі 1763 р. містечко не називають в числі вокальних обителей, але в 1772 р. в Бресті воно знову має право голосу. 1780 р. вокальність переноситься з Гощі до Острога. Вісім літ по тому, на генеральному капітулі в Жидичині, право голосу закріплено як за Гощею, так і за Острогом.

Майже при кожному базиліанському монастирі існувала школа. На Україні у XVIII ст. такі навчальні заклади діяли у Барі, Умані, Каневі, Острозі, Овручі, Тербовлі, Бучачі та ін. На землях, що в кінці XVIII ст. відійшли до Росії, ці школи були закриті. В Західній Україні вони існували до вересня 1939 р. Тобто майже до того часу (1946 р.), коли і сам базиліанський орден припинив у нас своє існування.

Майже при кожному базиліанському монастирі існувала школа. На Україні у XVIII ст. такі навчальні заклади діяли у Барі, Умані, Каневі, Острозі, Овручі, Тербовлі, Бучачі та ін. На землях, що в кінці XVIII ст. відійшли до Росії, ці школи були закриті. В Західній Україні вони існували до вересня 1939 р. Тобто майже до того часу (1946 р.), коли і сам базиліанський орден припинив у нас своє існування.

Точна дата створення школи в Гощі не відома. Можна лиш сказати, що початок її функціонування припадає на першу половину XVIII ст. Як зазначає російський дослідник М.Петров, в 1776 р. тут мало навчатись аж 100 слухачів. В дійсності, правда, того року ми застаємо в школі лише 17 ченців і послушників, котрі проходять курс теології. Щодо т. з. вищої риторики (наука красномовства), то її в Гощі викладали зазвичай для жадібної до знань чернечої і світської молоді.

Наведемо кілька прикладів, що демонструють релігійно-освітню вагу Гощанського кляштора у XVIII ст. У 1766 р., на з'їзді, що проходив у цьому монастирі, латиною було написано та прийнято т. з. Гощанську конституцію — відомий у Польщі документ, який не втратив свого історичного значення й дотепер. Деякий час по тому конституцію доповнили, трохи змінили і 1791 р. видрукували у Почаєві під назвою «Codex constitutionum ordinis s. Basilii Magni ex sancitis antiquorum capitulorum congr. Ruthenorum et decretorum S.Sedis collectarum, ad textum regulae S.Patris nostri exactus et conformatus».

Коли в Острозі 1777 р. базиліани успадкували майно єзуїтів, то забезпечувати це покликали саме гощанських ченців, «котрі з успіхом і користю навчали в місті князів Острозьких». Зазначене — підтвердження того авторитету, який мали базиліани Гощі у середовищі інших членів ордену.

Та гощанські отці засівали педагогічну ниву значно раніше. Про це свідчать сліди світської школи в Гощі, датовані першою половиною XVIII ст. Саме 1743 р., на генеральному капітулі в Дубно, згадується ректор того навчального закладу отець Амбросій Серетович. Хоча, можливо, Гощанська світська школа вже функціонувала і за одного з його попередників, отця Феодосія Лубинецького-Рудницького герба Сас (помер 1751 р.), який ректорував тут бл. 1725 р., а пізніше, в 1730-48 рр., в сані єпископа очолив Волинську єпархію. До речі, про те, що Лубинецький-Рудницький обіймав посаду ректора Гойського (Гощанського) колегіуму саме 1725 р., засвідчують рештки Тригурського архіву, що на початку XX ст. знаходились у Житомирі.

Юрій КУЗЬМІН.

(Далі буде)